

Når ordet blir vold: retorikk og terror i Saint-Justs politiske taler

Marius Warholm Haugen, NTNU

Når Louis Antoine de Saint-Just står foran den franske republikkens nasjonalkonvent den 31. mars 1794 for å anklage en gruppe av tidligere meningsfeller for forræderi, åpner han talen med et forsvar for terroren. Den er, hevder han, en naturlig konsekvens av kjærligheten til fedrelandet, fordi denne kjærligheten i seg selv er så sterk at den innbyr til frykt: "Det er noe fryktinngytende [terrible] med den hellige kjærligheten til fedrelandet; den er så altoverskyggende at den ofrer alt uten medynk, uten frykt, uten menneskelig respekt, til allmennhetens beste".¹ Hensikten med dette forsvaret for frykt og vold som politiske maktmidler var å innstille nasjonalkonventets medlemmer på at offervilje var nødvendig for å redde republikken, at hensynet til enkeltindivider var underordnet hensynet til kollektivet. Fordi fedrelandskjærlighet og terror fremstår som uløselig sammenbundet, vil de som taler imot terroren, de som fremstår som moderate, gjøre seg skyldige i forræderi. Passasjen er konstruert med sikte på å ha en betvingende kraft, ved å stille til skue et scenario som presser tilhørerne til et bestemt valg, i frykt for selv å fremstå som forrædere. Ikke bare ligger disse talene til grunn for politisk forfølgelse, ved at de forsvarer eller oppfordrer til terror. Den politiske talen blir i denne sammenhengen også et redskap til handling, som anklager, dømmer og henviser til skafottet. Samtidig iverksetter Saint-Justs taler en retorikk som i seg selv har til hensikt, ikke bare å skremme, men endatil betvinge. I denne terrorens retorikk blir ordet til vold.

Begrepet terror som betegnelse på politisk vold har opphav nettopp i den franske revolusjonen. I et ni måneder langt politisk skrekkvelde, "la Terreur", høsten 1793 og våren 1794, ble over 16 000 mennesker formelt dømt til døden. Enda flere døde i fengsel eller ble regelrett lynsjet.² I mars 1793 hadde nasjonalkonventet etablert en revolusjonær domstol med utvidede fullmakter, som skulle redde den nye republikken fra undergravende krefter. De som ble dømt for forræderi og motarbeidelse av

---

¹ "Il y a quelque chose de terrible dans l'amour sacré de la patrie; il est tellement exclusif qu'il immole tout sans pitié, sans frayeur, sans respect humain, à l'intérêt public". Louis Antoine de Saint-Just, *Œuvres complètes* (Paris: Éditions Ivrea, 2003). 760. Alle oversettelsene fra fransk er mine.

² Se Ruth Scurr, *Fatal purity: Robespierre and the French Revolution* (London: Chatto & Windus, 2006). 258.

revolusjonen risikerte å havne i giljotinen. Den revolusjonære domstolen ble et fryktinngytende maktmiddel i hendene på skiftende politiske fraksjoner.

Louis Antoine de Saint-Just (1767-1794) var en mann som bedre enn de fleste visste å manøvrere dette maktmidlet ved hjelp av sine talegaver. Den unge juristen fra provinsen hadde allerede før revolusjonen gjort seg bemerket for sine litterære og retoriske evner, da ikke som voldsagitator, men som forfatter av et burlesk, erotisk og subversivt heltedikt.³ I revolusjonens tidlige fase fremstod han som en moderat forkjemper for det konstitusjonelle monarkiet. For ettertiden skulle han imidlertid bli kjent under tilnavnet *terrorens erkeengel*, "l'Archange de la Terreur", som terroregimets ideolog, i kompaniskap med en annen jurist og politiker, Maximilien de Robespierre. Sammen sørget de for å sende titusener til giljotinen. Deres forfølgelse av motstanderne eskalerte utover våren 1794, og rammet personer stadig nærmere deres eget politiske ståsted, like frem til den 27. juli 1794, den tiende thermidor i den revolusjonære kalenderen, hvor de selv led samme skjebne.

Saint-Just skrev og fremførte en lang rekke taler i nasjonalkonventet, både som vanlig parlamentsmedlem og som medlem av den såkalte velferdskomiteen, "le Comité de salut public", som i praksis var det regjerende organ i terrorperioden. Han var med på å forfatte den radikalt demokratiske grunnloven av 1793, men var også umiddelbart etterpå med på å vedta at den skulle settes til side. Først måtte fienden knuses, for å legge grunnlaget for loven, og for at den ikke skulle kunne utnyttes av de indre og ytre krefter som ville korrumpere folket. Vi står overfor en fanatisme hvor hensikten helliger alle midler, og hvor individuelle rettigheter med nødvendighet må settes til side til fordel for allmenhetens og republikkens beste. Saint-Justs taler maner frem en totalitær og totaliserende forestillingsverden, hvor alt er legitimt mot personer som han bedømmer at står utenfor republikken, fordi de utgjør en trussel mot den.

Hvilke retoriske grep var det Saint-Just benyttet i talene sine, for med dødelig effektivitet å kunne ramme sine politiske fiender? Noe som slår oss umiddelbart når vi leser talene er bruken av det vi kan kalle *energetiske* bilder og figurer. Saint-Just utnytter til fulle en forestillingsverden som gjennomsyret det franske tankesettet i overgangen mellom det attende og nittende århundret, i så vel politikk som vitenskap og filosofi, ved

---

³ Dette satiriske heltediktet, *Organt*, som sikret forfatteren forfølgelse av myndighetene, er publisert i Saint-Just, *Œuvres complètes*: 50-237. For mer om Saint-Justs liv og virke, se de følgende biografiene: Jean-Jacques Lafaye, *Saint-Just: l'ombre des chimères* (Monaco: Rocher, 2007); Albert Ollivier, *Saint-Just et la force des choses* (Paris: Gallimard, 1980).

å spille på kontrasten mellom *energi* og *inerti*, mellom handlekraft og treghet.⁴ Fraværet av handlekraft, det inerte, fremstår hos Saint-Just som revolusjonens viktigste trussel. Han anser at revolusjonen har en sterk fremdrift, en iboende energi til grunn for seg, som de revolusjonære har som oppgave å opprettholde. I talen Saint-Just holdt under rettsaken mot Ludvig den 16., hvor han argumenterte for kongens dødsdom, var energi et nøkkelord: De som motsetter seg kongens dødsdom "mangler energi", og deres "troløshet", "ondskapsfullhet" og "sinne" er som "utspekulerte bremsere" for den "fremdrift av vitalitet" som trengs for å etablere og sikre republikken.⁵

Denne forestillingsverdenen benyttes av Saint-Just for å delegitimere motstandernes standpunkter. Disse fremstilles som i konflikt med den energien og den stadige bevegelsen som ifølge opplysningsfilosofien utgjør et av naturens fundamentale prinsipper: For Jean-Jacques Rousseau, hvis inspirasjon stadig kommer til syne i Saint-Justs taler, er alt i naturen i en kontinuerlig flyt.⁶ Avledet av denne ideen beskriver Saint-Just den historiske og politiske utviklingen som underlagt naturlover, hvor stillstand er knyttet til undergang og fordervelse. I et essay skrevet et par år før terroren, "Revolusjonens og grunnlovens ånd" (1791), forsvarer Saint-Just ennå det konstitusjonelle monarkiet, og er generelt mindre voldsom i tonen. Ikke desto mindre analyserer han det gamle regimets svakhetstegn nettopp i slike ordelag: "Aristokratiets prinsipper er stillstanden".⁷ Som en konsekvens av denne analysen kan Saint-Just konkludere med at aristokratiet *per se* er til hinder for utviklingen.

Slik fremstår det gamle regimet som forhåndsdømt til å forgå i møtet med den energien som både utløser og driver revolusjonen fremover. De som leder an i revolusjonen har som oppgave å styre folkets energi og raseri, samt å forhindre at fienden får gjennomslag for en moderat linje som legger bånd på sinnet.⁸ For Saint-Just må moderasjon i seg selv fordømmes, fordi den bremser raseriet og den naturbestemte politiske utviklingen. Når så endelig de hemmende elementene er fjernet, vil samfunnet nå en tilstand av harmoni: "Ingenting annet er i orden enn det som beveger seg av seg selv og adlyder sin egen harmoni; makten må bare brukes til å fjerne det som er

---

⁴ Se Michel Delon, *L'idée d'énergie au tournant des Lumières (1770-1820)* (Paris: Presses universitaires de France, 1988).

⁵ Saint-Just, *Œuvres complètes*: 377.

⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Les Rêveries du promeneur solitaire* (Paris: Éditions Gallimard, 1972). 151.

⁷ Saint-Just, *Œuvres complètes*: 294.

⁸ *Ibid.*, 538.

fremmed for denne harmonien”.⁹ Igjen hører vi gjenklangen fra opplysningsfilosofien, trukket ut i en radikal politisk konsekvens, og med en skremmende undertone av politisk vold og totalitarisme: Samfunnsorden skal være et selvtilstrekkelig system som fungerer av seg selv så fort fremmedlegemene – les: Saint-Justs meningsmotstandere – har blitt fjernet.

I teaterstykket *Cassandra démocrate*, skrevet godt og vel et år før terrorregimet er et faktum, gjør den polske forfatteren og adelsmannen Jan Potocki narr av revolusjonens demokratiske retorikk, ved å påpeke at dens diskurs om konsensus dekker for et alltid tilstedeværende potensiale for vold. I samme pennestrøk leker han seg med denne retorikkens energetiske tilfang:

Jeg er alene, la oss utnytte denne gunstige monologen til å kalle på datteren min, og legge frem forslaget om at jeg skal vie henne til den mann som skal bli ektefellen jeg har tiltenkt henne. Jeg tviler ikke på at jeg får hennes samtykke, og hvis hun tilfeldigvis vil benytte seg av det utsettende veto, skal jeg gi henne hundre spark i magen av sikkert flertall; og ved slik å gi den utøvende makt en umiddelbar energi, skal jeg fortsette til votering ved navneopprop.¹⁰

Dette komiske vrengebildet søker å avsløre det voldspotensialet som ligger i anvendelsen av energibegrepet satt inn i en politisk sammenheng. Samtidig ironiserer forfatteren over hykleriet blant de revolusjonære, som enkelt setter til side de demokratiske prinsippene de hyller så fort de møter motstand.

Hos Saint-Just er det imidlertid lite hykleri å spore, for hele hans retorikk er gjennomsyret av en åpen erkjennelse av voldens nødvendighet. Demokratiet har ingen muligheter til overlevelse så lenge fienden ikke bare befinner seg på utsiden, men også på innsiden, i statsapparatet så vel som på gatene. Derfor kreves oppriktighet, vågemot og besluttsomhet for å gjennomføre det som med en emmen eufemisme kalles en ”fornyelse”, eller ”regenerasjon”, av staten: ”La deres politikk omfatte en vidstrakt plan for fornyelse. Våg alt som den frie Statens interesse og styrkelse befaler. Hvor er så den tarpeiske klippe? Eller har dere ikke mot til å kaste aristokratiet derfra, uavhengig av hvilken maske det dekker sin uforskammethet med?”¹¹ Det er ikke bare de åpenbare

---

⁹ ”Rien n’est réglé que ce qui se meut par soi-même et obéit à sa propre harmonie; la force ne doit qu’écarter ce qui est étranger à cette harmonie”. Ibid., 416.

¹⁰ Jan Potocki, *Cassandra démocrate*, i *Théâtre ; Histoire ; Chronologie ; Écrits politiques*, vol. 3 (Louvain: Peeters, 2004). I, 46.

¹¹ « Que votre politique embrasse un vaste plan de régénération. Osez tout ce que l’intérêt et l’affermissment d’un État libre commandent. Où donc est la roche Tarpéienne ? Ou n’avez vous point le

fiendene som må elimineres, slik som de utenlandske konspiratorene eller tilhengerne av det gamle regimet, for fiendene dekker seg bak mange ulike masker. Forræderiet omfatter alle som er til hinder for revolusjonens fremdrift, liketil de "passive" og de "likegyldige": "Det er ingen velstand å håpe på så lenge den siste fienden av friheten ennå puster. Dere må straffe ikke bare forræderne, men selv de likegyldige; dere må straffe enhver som er passiv i republikken og som ikke gjør noe for den".¹²

Passiviteten og stillstanden utgjør altså en avgjørende trussel. Så også i det politisk-administrative styret som helhet, preget av bristene til det gamle regimet. Når monarkiet endelig er avskaffet, har det blitt erstattet av et nytt åk, nemlig "kontorene", "les bureaux", med andre ord byråkratiet: "Folkets representanter, generalene, administratorene, er omgitt av kontorer slik de tidligere var omgitt av palasser; ingenting blir gjort, og utgiftene er allikevel enorme. Kontorene har erstattet monarkismen".¹³ Administrasjonen er preget av overfløddighet og dekadanse, samt av et ordgyteri uten like: "Skriftens demon er i krig med oss, og det er ingen styring".¹⁴ Mot dette ordgyteriet og det inerte byråkratiet setter Saint-Just lakonismen, som han betegner som en forutsetning for ekte politisk styring: "Ministeriet er en verden av papir. Jeg vet ikke hvordan Rom og Egypt ble styrt uten dette hjelpemiddelet; man tenkte mye; man skrev lite; flommen av korrespondanse og dekreter fra regjeringen er et tegn på dens uvirksomhet [inertie]; det er umulig å regjere uten lakonisme".¹⁵ Saint-Justs forkjærlighet for lakonismen blir et ledemotiv i talene hans, og kommer blant annet frem i en stadig hyllest av Sparta og de spartanske dygdene.¹⁶

Forkjærligheten for det lakoniske går hånd i hånd med Saint-Justs mistenksomhet både mot klassisismens retoriske idealer og opplysningstidens salong-

---

courage d'en précipiter l'aristocratie, de quelque masque qu'elle couvre son front d'airain ? » Saint-Just, *Œuvres complètes*: 729.

¹² « Il n'y a point de prospérité à espérer tant que le dernier ennemi de la liberté respirera. Vous avez à punir non seulement les traîtres, mais indifférents ; vous avez à punir quiconque est passif dans la République et ne fait rien pour elle ». Ibid., 521.

¹³ « Les représentants du peuple, les généraux, les administrateurs, sont environné de bureaux comme les anciens hommes de palais ; il ne se fait rien, et la dépense et pourtant énorme. Les bureaux ont remplacé le monarchisme ». Ibid.: 528

¹⁴ « [...] le démon d'écrire nous fait la guerre, et l'on ne gouverne point ». Ibid.: 528

¹⁵ « Le ministère est un monde de papier. Je ne sais point comment Rome et l'Égypte se gouvernaient sans cette ressource ; on pensait beaucoup ; on écrivait peu. La prolixité de la correspondance et des ordres du gouvernement est une marque de son inertie ; il est impossible que l'on gouverne sans laconisme ». Ibid.: 528

¹⁶ Slik Michel Dubuisson har vist, er de revolusjonæres anvendelse av referanser til den greske og romerske antikken mer enn rene ornamenter. De benyttes gjennomgående til å legitimere og rettferdiggjøre handlingene deres. Se "La Révolution française et l'Antiquité," (1989): 5.

og konversasjonskultur. Ikke bare ordgyteriet, men også veltalenheten blir et tilbakevendende ankepunkt i kritikken av meningsmotstanderne. "Les rhéteurs", retorene og frasemakerne, er intet annet enn forrædere, og er dermed "uforenelige med republikken".¹⁷ For Saint-Just fremstår retorikken og veltalenheten til de politiske motstanderne som en forførerisk sofisme som er til hinder for friheten: "Iblant oss er finurligheten i sinn og vesen et stort hinder for friheten; man forskjønner alle feil, og som oftest er ikke sannheten annet enn forførelsen av vår smak".¹⁸ Åndrikkhet og veltalenhet forleder, retorikken fremstiller som sannhet det vi helst vil høre; slik er budskapet til Saint-Just i det han søker å mistenkeliggjøre motstandernes talegaver.

Denne "antiretoriske retorikken" hos Saint-Just er for øvrig i tråd med en tendens blant de mest radikale av de revolusjonære, hvorav mange søkte et nytt retorisk ideal i stand til å gjenspeile energien i folket og til å svare på dets raseri. I Michel Delons analyse søkte den revolusjonære antiretorikken å uttrykke "urettferdighetens skandale i et skrik".¹⁹ Voldeligheten i denne skrikets retorikk ble av de revolusjonære ansett som et tegn på autentisiteten i talene. Mange av jakobinerne søkte, følge Aurelio Principato, ikke bare å revolusjonere politikken, men også språket, igjen inspirert av opplysningsfilosofien og den sensualistiske lingvistikken: Idealet var "et gjennomsluttig og entydig språk som tenderte mot den matematiske perfektjonen".²⁰ Vi kan spørre oss om det ikke er en sammenheng mellom dette språklige idealet – en søken etter *tegnets utvetydighet* – og den volden og terroren som kommer til uttrykk i talene til Saint-Just. Hvilken forbindelse er det mellom den energetiske forestillingsverdenen de målbærer og det underliggende språklige idealet?

Det er en grunnleggende språklig skepsis å spore i talene, synlig blant annet ved at sinnet og åndrikkheten ("l'esprit") settes opp mot samvittigheten, som opphøyes til den eneste instansen man kan stole på i en verden gjort utydelig av retoriske spissfindigheter: "Jeg liker ikke nye ord, jeg kjenner bare til rettferdigheten og urettferdigheten, disse ordene blir forstått av alle samvittigheter. Man må bringe alle definisjoner tilbake til samvittigheten, åndrikkheten er en sofist som bringer alle dygder

---

¹⁷ Saint-Just, *Œuvres complètes*: 778.

¹⁸ "Parmi nous, la finesse des esprits et des caractères est un grand obstacle à la liberté; on embellit toutes les erreurs, et, le plus souvent, la vérité n'est que la séduction de notre goût". Ibid., 377

¹⁹ « L'antirhétorique révolutionnaire résume en un cri le scandale des injustices ». Michel Delon, "Procès de la rhétorique, triomphe de l'éloquence (1775-1800)," i *Histoire de la rhétorique dans l'Europe moderne: 1450-1950*, red. Marc Fumaroli (Paris: Presses universitaires de France, 1999), 1011.

²⁰ Aurelio Principato, "L'éloquence révolutionnaire: idéologie et légende," i *Histoire de la rhétorique dans l'Europe moderne: 1450-1950*, red. Marc Fumaroli (Paris: Presses universitaires de France, 1999), 1022.

til skafottet”.²¹ Det fremstår tydelig hva som står på spill i den politiske kampen, nemlig dygdenes overlevelse, truet av en sofisme som forvrenger ordene og visker ut skillet mellom rett og galt. ”Skafottet” er naturligvis her både et språklig bilde og en gjenspeiling av en faktisk virkelighet, terrorens utstrakte anvendelse av giljotinen. Vi aner derfor det underliggende premisset: Sofistene må selv bringes til skafottet for at dygdene skal kunne reddes.

Samtidig er paradokset åpenbart: Saint-Just bruker naturligvis selv retoriske virkemidler til fulle i kampen mot sine ”veltalende” fiender. Det som forsvarer og delvis tildekker paradokset er nettopp det underliggende idealet om et språk som evner å overskride det retoriske nivået og bli til handling, en drøm om en direkte forbindelse mellom språket og verden. Saint-Just forsøker å realisere idealet gjennom å la talen iverksette en energi som utløser handlekraft. Hos ”terrorens erkeengel” er det kun den talen som bringer liv til handlingen som er legitim, den som ikke bremser revolusjonens fremdrift. Vågemotet som skal til for å skjære igjennom retorisk sofisme og byråkratisk treghet ligger til grunn, ikke bare for fysisk handling, men også for språket, som gjennom sin ”ærlighet” og direkte nærmer seg handlingen: ”Komitéen, overbevist om at man ikke kan grunnlegge en republikk hvis man ikke har mot til å renske den for intriger og opprørsgrupper, vil snakke til folket og til dere i et ærlig språk”.²² Utrenskning og ærlig tale fremstår her som to sider av samme sak, forent av den direkte og nådeløse holdningen til hva som må gjøres for å opprettholde republikken.

Ambisjonen om å viske ut skillet mellom ord og handling er enkelte steder direkte uttalt: ”Man kan si at en representants taler er handlinger”.²³ Med denne formuleringen vil Saint-Just stille taleren til ansvar, kreve at ordene skal få konsekvenser. Samtidig underbygger den hans energetiske forestillingsverden, og får dessuten en grusom gjenklang i de faktiske resultatene av hans egne taler, som bidro til mangfoldige henrettelser. Bertrand d’Astorg formulerer det slik i sin omtale av ”Terrorens erkeengel”: ”Hver tale [...] tilsvarer en viss mengde blod; hver underskrift

---

²¹ ”Je n’aime point les mots nouveaux, je ne connais que le juste et l’injuste, ces mots sont entendus par toutes les consciences. Il faut ramener toutes les définitions à la conscience, l’esprit est un sophiste qui conduit les vertus à l’échafaud.” Saint-Just, *Œuvres complètes*: 969. Klaus Semsch har kalt dette en ”metafysisk moralisme”, som han sporer tilbake til Saint-Justs jansenistiske oppdragelse. Se ”Hermès à la guillotine: De la symbolique éclairée des Ruines de Volney à la terreur symbolique dans l’œuvre de Saint-Just”, *Lendemain: Etudes Comparées sur la France/Vergleichende Frankreichforschung* 29, nr. 113 (2004): 91-92.

²² Saint-Just, *Œuvres complètes*: 535.

²³ *Ibid.*, 476.

nederst på et av Komiteens dekret, et hode eller et skritt fremover for revolusjonen”.²⁴ Så vel Saint-Justs taler som underskrifter var handlinger hvis konsekvens ble døden for tusenvis. Slik kan det virke som om han et stykke på vei oppnådde å realisere idealet om språket som handling.

På den annen side hører ideen om språkets energi og handlekraft til i nettopp retorikkens domene, som Saint-Just så gjerne vil distansere seg fra. Da han i mars 1793 anklaget krigsministeren, Pierre Riel de Beurnonville, for forræderi, deklamerte han: ”Tiden er ennå ikke inne for rive masken av Beurnonville. Vi må knuse masken på ansiktet hans, uten å ta den av”.²⁵ Hans vilje til å skjære igjennom, til å kortslutte det retoriske ”spillet” blir her tydelig. Demaskeringen er en metafor for politisk snakk; nå er det handlingen, hurtig og nådeløs, som gjelder. Å demaskere forræderen er bortkastet tid. Samtidig blir det paradoksale i den antiretoriske holdningen enda en gang åpenbar. Maskemetaforen, som er blitt en katakres, en død metafor, knuses, men gis på samme tid nytt liv. Saint-Justs ønske om nådeløshet og handlekraft bæres frem av en retorisk figur som understøtter dette ønsket, en *énargeia* som levendegjør situasjonen for tilhøreren. Taleren unnslipper ikke det retoriske, men søker i så stor grad som mulig å iverksette de språklige virkemidlene som evner å imitere og fremkalle handlekraften.

Men viser ikke også Saint-Justs taler til en forbindelse mellom retorikk og vold som er tettere enn vi vanligvis liker å tro? Lynette Hunter har påpekt at ”rhetoric is often seen as simply one stage along a scale from violence: for example, force, then coercion, then obedience, then assent, then engagement”.²⁶ Vårt eksempel kan tjene som illustrasjon på det uavklarte og urovekkende forholdet mellom retorikk og vold, forstått som tvang. Ikke bare har disse talene som mål å føre til utryddelsen av Saint-Justs motstandere; ved at taleren søker å fremmane nødvendigheten, det uunngåelige i tiltakene de målbærer, og slik tvinge tilhørerne til de ”riktige” avgjørelsene, nærmer de seg i seg selv volden. Han presenterer for sine tilhørere bildet av en korsvei, et valg hvorpå revolusjonens eksistens står og faller: Valget står mellom, på den ene siden, dygd, nøysomhet, bluferdighet, selvoppofrelse og rettferdig fordeling, og på den andre,

---

²⁴ « Chaque discours [...] vaut son pesant de sang ; chaque signature au bas d'un Acte du Comité, une tête, ou un pas en avant de la Révolution ». Bertrand d'Astorg, *Introduction au monde de la terreur* (Paris: Editions du Seuil, 1945), 9-10.

²⁵ « Il n'est pas encore temps de démasquer Beurnonville. Il faut écraser le masque sur sa figure, sans le lever ». Saint-Just, *Œuvres complètes*: 414.

²⁶ Lynette Hunter, ”Considering Issues of Rhetoric and Violence”, *Parallax*, 6, nr. 2 (2000) : 4.

syndens og fordervelsens seier. Det som kan fremkalle denne seieren er blant annet fraværet av straff, unnlatsen av en strengt nødvendig politisk forfølgelse:

[...] om de fremmede makter vinner, om synden triumferer, om andre herskere erstatter de første, om straffen ikke forfølger de skjulte konspiratorene, la oss flykte inn i intetheten, eller i guddommens favn: det har da ikke vært noen revolusjon; det er da verken lykke eller dyd å håpe på her på jorden.²⁷

I den logikken som her ligger til grunn, er valget som tilhørerne stilles overfor et skinnvalg, som baserer seg på følgende tautologi: Ettersom det i denne verden ikke finnes noe annet utenfor revolusjonen enn synden og fordervelsen, står det eneste reelle valget mellom videre kamp for revolusjonen og flukten inn i intetheten. Det er med andre ord kamp for revolusjonen eller døden. Om vi skal tro Lynette Hunter er nettopp tautologien, det selvrefererende utsagnet, det som danner grunnlaget for all legitimering av vold.²⁸ Den politiske volden legitimeres gjennom etableringen av "sannheter" som fremstilles som selvfølgelige og udiskuterbare. Saint-Justs taler er gjennomsyret av denne teknikken.

I rettsaken mot Ludvig den 16. deklamerer Saint-Just det følgende: "På min side ser jeg ingen mellomting: denne mannen må regjere eller dø".²⁹ Formuleringen har en blanding av lakonisme og *gravitas* som gjør at den skjærer igjennom og nærmest blir en imitasjon av giljotinen. Hva gjelder argumentasjonen for å understøtte kongens dødsdom, baserer den seg på en streng uforsonlighet, og er igjen symptomatisk for Saint-Justs retoriske strategi. Å tillate en rettsak der Ludvig dømmes som borger, med rett til å forsvare seg, ville innebære å innlate seg på en ond sirkel av sofismer og spissfindigheter som fordreier og forfører:

Han [kongen] kommer til å overbevise dere om at alt han har gjort, det har han gjort for å utføre den oppgaven han er blitt betrodd; for ved å gå inn på denne diskusjonen med ham, får dere ikke anledning til å stille ham til ansvar for hans skjulte ondskapsfullhet; han

---

²⁷ "[...] si l'étranger l'emporte, si les vices triomphent, si d'autres grands ont pris la place des premiers, si les supplices ne poursuivent point les conspirateurs cachés, fuyons dans le néant, ou dans le sein de la divinité : il n'y a pas eu de révolution ; il n'y a ni bonheur, ni vertu à espérer sur la terre". Ibid., 730-31.

²⁸ "All violence is based on self-evident proof and reasoning". Hunter, "Considering Issues of Rhetoric and Violence": 4.

²⁹ "Pour moi, je ne vois point de milieu: cet homme doit régner ou mourir". Ibid., 378

kommer til å føre dere vill i den onde sirkelen som dere selv tegner opp for å anklage ham.³⁰

Nasjonalkonventet må skjære igjennom og avvise retten til forsvar. Dette er ekstremismens ugjennomtrengelige logikk, å fremsette dogmer som ikke kan omgås. Det finnes ingen mellomting mellom tyranniet og kongens død, slik det "ikke finnes noen middelvei mellom rettferdigheten og urettferdigheten".³¹ Dersom du er motstander av tyranniet, har du ikke annet å gjøre enn å stemme for dødsdommen. Dere er enten med oss eller mot oss.

Saint-Just maler frem for sine tilhørere scenarier av tvingende nødvendighet, hvor valget han stiller dem overfor i realiteten ikke er et valg i det hele tatt. Til syvende og sist er det sentrale spørsmålet dette: Hva ønsker egentlig dere som kritiserer terroreren?

Hva ønsker dere, dere som ikke ønsker dygden for å bli lykkelig? Hva ønsker dere, dere som ikke vil vite av terror mot de onde? Hva ønsker dere, O dere som, uten dygd, snur terroreren mot friheten? Og samtidig, dere er forent; for alle forbrytelser henger sammen og danner i dette øyeblikk et hett belte rundt republikken.³²

Vi ser hvordan taleren søker å oppheve alle forskjeller, alle nyanser utenfor det binære valget mellom terror og republikkens undergang. Saint-Just går til kamp mot forskjellene, på en måte som er så vel språklig som politisk og materiell. Terror er et onde når det anvendes "mot friheten", altså mot revolusjonen slik Saint-Just og hans meningsfeller forstår den. Men de som kritiserer terror i seg selv, som forsvar for revolusjonen, er like skyldige. Det er dygden som skiller de "ondes" terror fra den nødvendige, vissheten om at volden utføres til beste for det felles godet som revolusjonen suksess representerer. Så lenge revolusjonen står i fare finnes det ikke rom for verken språklige eller politiske nyanser. Vi kan spørre oss om ikke en slik utvisking av nyanser henger sammen med den drømmen om språkets utvetydighet som preger Saint-Justs "antiretoriske retorikk".

---

³⁰ "Il vous prouvera que tout ce qu'il a fait, il l'a fait pour soutenir le dépôt qui lui était confié; car, en engageant avec lui cette discussion, vous ne lui pouvez demander compte de sa malignité cachée; il vous perdra dans le cercle vicieux que vous tracez vous-mêmes pour l'accuser". Ibid.

³¹ "Il n'y a point de milieu entre le juste et l'injuste". Ibid., 535.

³² "Que voulez-vous, vous qui ne voulez point de vertu pour être heureux? Que voulez-vous, vous qui ne voulez point de terreur contre les méchants? Que voulez-vous, ô vous qui, sans vertu, tournez la terreur contre la liberté? Et cependant, vous êtes ligués; car tous les crimes se tiennent et forment dans ce moment une zone torride autour de la République". Ibid., 760.

Talene hans gjenspeiler uansett en totalitær forestillingsverden og en gjennomgående søken etter enhet og kollektivismen. Saint-Just gjør den allmenne vilje og det kollektivt gode til avgjørende prinsipper for republikken, og opphøyer enheten og massene på bekostning av individuelle rettigheter. Han fremhever enhet som politisk ideal gjennom å avvise sine motstanderes rett til organisering:

Enhver gruppering er altså kriminell, fordi den er en isolering fra folket og fra de folkelige lag, og er uavhengig av regjeringen. Ethvert opprørske parti er altså kriminelt, fordi det bidrar til å så splid blant borgerne; ethvert opprørske parti er altså kriminelt fordi det nøytraliserer kraften til den offentlige dygd.³³

Igjen står dygden sentralt, som et nøkkelbegrep i Saint-Justs argumentasjon, og som henviser til en moralsk karakter av nøysomhet, flid, selvoppofrelse og vågemot. Her ser vi at dygden er "offentlig", og at den først og fremst betegner folkets karakter. Samtidig fremhever han at også skylden er kollektiv dersom republikken står i fare: "Dere skylder ikke skånsel til noen; [...] alle og enhver er skyldige når fedrelandet er ulykkelig".³⁴ Giljotinen blir til selve symbolet for denne kampen mot forskjeller, i egenskap av å være et egalitært instrument som sørger for den samme døden til alle, om man så er konge eller sanskulott.³⁵

I det som er kulminasjonen av terrorregimet, står Georges Danton for retten, en av lederne for velferdskomiteen. Han fremstår nå som for moderat for Saint-Just og Robespierre. I talen mot Danton når Saint-Justs sirkelargumentasjon et ubehagelig klimaks: Man er skyldig fordi man er anklaget. Når Danton og hans medanklagede forbereder sine forsvar er det et tegn på at de er skyldige: "En uskyldig, snakker han om å forsvare seg?".³⁶ Å rope ut om undertrykkelse er en innrømmelse av skyld, fordi undertrykkelsen ikke er annet enn den rettfærdige straff som rammer kjeltringene: "Alt er snudd på hodet. En kjeltring, som den revolusjonære domstol skal dømme, sier at han

---

³³ « Tout parti est donc criminel, parce qu'il est un isolement du peuple et des sociétés populaires, et une indépendance du gouvernement. Toute faction est donc criminelle, parce qu'elle tend à diviser les citoyens ; toute faction est donc criminelle parce qu'elle neutralise la puissance de la vertu publique ». Ibid., 734.

³⁴ "[...] vous ne devez de ménagement à personne [...] tout le monde est coupable quand la patrie est malheureuse". Ibid., 458.

³⁵ Se også Semsch, "Hermès à la guillotine: De la symbolique éclairée des Ruines de Volney à la terreur symbolique dans l'œuvre de Saint-Just," 92.

³⁶ "Un innocent parle-t-il de se défendre?" Saint-Just, *Œuvres complètes*: 777.

vil kjempe mot undertrykkelsen, fordi han vil motsette seg skafottet”.³⁷ Å påberope seg individuelle rettigheter er med andre ord ”å snu ting på hodet”, i særdeleshet hvis man er skyldig i å være en fiende av revolusjonen, noe man per definisjon er i det øyeblikket man står foran den revolusjonære domstolen. For Saint-Just fremtrer revolusjonen nå som en ufeilbarlig kraft som ubønhørlig og med nødvendighet rammer kun sine fiender og skåner den ekte patriotten: ”Nei, revolusjonen fortærer ikke sine barn, men sine fiender [...]. Revolusjonen fortærer like til den siste venn av tyranniet; ikke én eneste ekte patriot skal gå til grunne ved retten; den ødelegger kun de kriminelle opprørsgrupper”.³⁸ Slik er altså den som havner i giljotinen nødvendigvis skyldig.

Til sammen gjenspeiler Saint-Justs taler en retorisk strategi som hviler på tre grunnelementer: tautologien eller sirkelargumentasjonen, som tillater legitimeringen av politisk vold; en energetisk forestillingsverden som fremstiller handlekraften som avgjørende for at revolusjonen skal lykkes, og som innebærer en underliggende tro på det naturdrevne politiske fremskrittet; og et spesifikt språklig ideal om tegnets utvetydighet, drømmen om en direkte korrelasjon mellom språket og verden. Ordet blir til handling, og den nødvendige, ufravikelige handlingen er terror. Dette språklige idealet innebærer en dyp og paradoksal skepsis til retorikken i seg selv, som imidlertid ikke kan omgås, fordi det er gjennom retoriske virkemidler at språkets handlingskraft utløses.

Om Saint-Just ikke unnslipper retorikken, unnslipper han heller ikke selv terrorens iboende logikk. Den niende thermidor, dagen før Robespierre-fraksjonens ledere selv skal havne i giljotinen, har Saint-Just forberedt en ny tale til nasjonalkonventet. Han kommer ikke langt inn i den før han blir avbrutt. Noen timer senere er Saint-Just, Robespierre og deres medsammensvorne arrestert. De samtidige vitnesbyrdene skal ha det til at ”terrorens erkeengel”, fra det øyeblikket talen hans blir avbrutt og frem til han avrettes, forholder seg taus. Tier han fordi han vet hvilken nådeløs logikk, hvilken ubønhørlig mekanisme av terror han har vært med på å etablere? I det konspirasjonen mot ham har blitt synlig, i det hans eget våpen rettes mot ham selv, vet han kanskje at det ikke er noen vei tilbake. Terrorens anklage gir intet rom

---

³⁷ “[...] tout est renversé. Un fripon, que le tribunal révolutionnaire va condamner, dit qu’il veut résister à l’oppression, parce qu’il veut résister à l’échafaud”. Ibid., 730.

³⁸ ”Non, la Révolution ne dévorera pas ses enfants, mais ses ennemis [...]. La Révolution dévorera jusqu’au dernier ami de la tyrannie ; il ne périra pas un véritable patriote par la justice ; elle n’immolera que les factions criminelles”. Ibid., 777.

Pre-print. Fagfelleverdert, publisert utgave i Knut Ove Eliassen, Gunnar Foss & Lars Nylander (eds.) *Litteratur og terror. Volden, politikken, estetikken*, Oslo, Novus forlag, 2016.

for forsvar. Som for Georges Danton er hans egen henrettelse en bekreftelse på at han er skyldig. I Saint-Justs forestillingsverden, bygd opp rundt drømmen om språkets utvetydighet og handlekraft, er terrorens eneste mulige tilsvarende tausheten.

d'Astorg, Bertrand. *Introduction au monde de la terreur*. Paris: Editions du Seuil, 1945.

Delon, Michel. *L'idée d'énergie au tournant des Lumières (1770-1820)*. Paris: Presses universitaires de France, 1988.

———. "Procès de la rhétorique, triomphe de l'éloquence (1775-1800)." I *Histoire de la rhétorique dans l'Europe moderne: 1450-1950*, redigert av Marc Fumaroli. 1359. Paris: Presses universitaires de France, 1999.

Dubuisson, Michel. "La Révolution française et l'Antiquité." (1989).

Fumaroli, Marc. *Histoire de la rhétorique dans l'Europe moderne: 1450-1950*. Paris: Presses universitaires de France, 1999.

Hunter, Lynette. "Considering Issues of Rhetoric and Violence". I *Parallax*, 6, nr. 2 (2000): 2-8.

Lafaye, Jean-Jacques. *Saint-Just: l'ombre des chimères*. Monaco: Rocher, 2007.

Ollivier, Albert. *Saint-Just et la force des choses*. Paris: Gallimard, 1980.

Potocki, Jan. *Théâtre ; Histoire ; Chronologie ; Écrits politiques*. Vol. 3, Louvain: Peeters, 2004.

Principato, Aurelio. "L'éloquence révolutionnaire: idéologie et légende." I *Histoire de la rhétorique dans l'Europe moderne: 1450-1950*, redigert av Marc Fumaroli. 1359. Paris: Presses universitaires de France, 1999.

Rousseau, Jean-Jacques. *Les Rêveries du promeneur solitaire*. Paris: Éditions Gallimard, 1972.

Saint-Just, Louis Antoine de. *Œuvres complètes*. Paris: Éditions Ivrea, 2003.

Scurr, Ruth. *Fatal purity: Robespierre and the French Revolution*. London: Chatto & Windus, 2006.

Semsch, Klaus. "Hermès à la guillotine: De la symbolique éclairée des Ruines de Volney à la terreur symbolique dans l'œuvre de Saint-Just." I *Lendemain: Etudes Comparées sur la France/Vergleichende Frankreichforschung*, 29, nr. 113 (2004): 86-98.